

Ulug` ma`rifatparvar va millat vijdoni

6 МАЪНВИЯТ

Ахмадали АСҚАРОВ,
Низомий номидаги ТДПУ
профессори, академик

Абдулла Авлоний илмнинг жамият тараққиётидаги
ролини яхши тушунади.

Шунинг учун ҳам у ёшларни илим сирларини билишга, ҳодисалар
моҳиятини ечишга, китоб мутолаа қилишга чақиради.
Унинг фикрича, илим агар жамият манфаатига хизмат қўймаса,
халқ фаровонлиги йўлида кўйланмаса, у ўлиқидир.

Адиблар хиёбонидаги ўйлар

УЛУФ МАЪРИФАТПАРВАР ВА МИЛЛАТ ВИЖДОНИ

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН
2020 йил 7 июнь, 102-сон

увларчча бу заминда қадимдан яшб
келётган ўтрок туркизебон ҳалқни ту-
шумомг ҳекратни жуда мозхира та-
рифдиган.

Ўзбек халиқ Шайбоний ўзбеклари-
миевроиниҳоюнга кириб келинадан
5 аср аввал Узбекистон худудлари ва
унга туташ вилотларда ҳалқ сибаттарда
узин-гесил шакланиб дўйсан эди, саҳ-
роий ўзбеклар Гарбий Корахонийлар
давлати, дарвіза ўзбек халиқ таркибиға
кўшилган этнографик қатлам эди, хо-
лос. Ет катлам номи совет ҳокимиётини-
нинг ўтрок Осиёда миллий чегаралаш-
сийети түрфайи рус шарқшунослари
томонидан ўзбек халиқига берилган ном
бўйиб, боззилар ўзбек халиқ тарихи Уз-
бекистон ССР ташкил толишидан бош-
ланди, деган татнавар билан тарихий
халиқатни соҳталаштиришга ўринади-
лар. Жадидлар, Абдулла Кодирий ва
Абдулла Авлоний тасаввуруда ўзбек
халиқининг тарихий иддиёлари жуда чу-
курдид.

Бу сўнгти ўзгаришлар иктисадий та-
раққиёт, маърифий ўйғонишлар сарн-
интилишда, эн мухими, миллий ўз-
ликин англашда, махаллик ахлонни
феодализм жаҳолатидан узоқлашти-
рища ижобий излар колдиган бўлса-
да, миллий қадриялар, бой маданий
мерос обидаларини сакташда, ахоли
қатламларини диний динётати қўйиб
тапбўйишшаша жула кетта юштишшаша

килган адаб, жамоат аробби ва ис-
тиёздиди педагодидир. У ўзбек зиё-
дилари ичада биринчилардан бўлаб,
ўзбек халиқ театрини профессионал
театра айлантириш учун 1913 йил-
да „Турон“ театр труппасини ташкил
қиласди. Мазкуру труппа учун „Адаб-
катлик осонсиз“, „Пинах“, „Иккى мұ-
ҳаббат“, „Португалия интилоби“ каби
драмалар ёди. „Котили Карима“, „Ўй
тарбиясинин биш шакли“, „Хиёбон
кор оиласи“, „Баддаҳҳат келин“, „Жаҳ-
олат“, „Улиқлар“ каби саҳна асар-
ларини татарча ва озарбайжончадан
таржима қиласди.

Абдулла Авлоний 1917 йилдаги о-
табеъ тўнтиаришига қадар Туркестон-
да жуда кatta иккимой-маърифий
ишиларни амалга оширган жадидлар
ҳаракатининг кўзига кўринган намоян-
даларидан эди. У илор зиёли мишилар
тариқада театр томошолари ва мат-
дунёйи илмларни ўтиладиган „Усул
жадид“, яъни янъича илор усулдаги
мактаблар оиди ва бу мактабларда
халқ болаларига ўзи дарс берди. Мак-
таб „Курунг“ асоссан, камбэзлаб ило-
ли фарзандларни бўйиб, узумларолари
— порта за доссаларни бўйиб тарбия-
ларди. Мактабнинг камбэзлаб узумларолари
— шарқий-чечак озиқ-оқат, дастлаб-
кампан бозиминча масадидга
дустлари қўнигда „Ҳайрия жамият“
ташкил этиди ва бу жамиятга ўз раис-
таскил қиласди.

Абдулла Авлоний „Усул жадид“
мактаблари учун тўт қисидан иборат
— „Адабий ўхид милий шеълар“, „Би-
ринчи муаллим“ (1912), „Тўркӣ гулиси-
тон ёхуд, ахлоҳ“ (1913), „Ихонини музл-
киятни ўйнишшаша юштишшаша

Болаларда фикрилаш
қобилиятини ўстириш
ва ба тарбия билан
мунтазам шуғулланиш
бениҳий зарур ва
муқаддас вазифа,
деб хисоблашади.

„Таълим-тарбия берниш
муаллимиларнинг
муассисалари юқланган

муқаддас вазифадир“

, дейдӣ Авлоний. Айни

замонда у таълим ва

тарбиянинг узвийлиги,

узулуқлини хакида

гапиради.

Аллоний инсонга учун ақлия
қисқас баҳо беради: „Илм инсонлар-
нинг мадори, хәти, раҳбари нажоти-
дур. Ҳар нарса бўй сўнса, баҳорс арzon
бўлур, амим ақр эса имл ва тарбия
соғсига қанча кўпайс, шунча ҳиммат-
баҳо бўлур.“ Абдулла Авлоний Тўркӣ
гулпсиз ўхид ўтилоб китобида имл тў-
рисида бундай деиди. „Илм дунёнинг
иззати, охиратнинг шарофатидур. Илм
инсон учун ѝой олий, муқаддас бир
фазилатидур. Зерони, или бига ўз ах-
волимизни, ҳарҳакатинин ойна ҳаби
курстар. Зеҳумини. Фикрияни қы-
лич ҳаби ўткую қутир. ...Илмисиз инсон
меваси дарҳар қабидур. Бизларни
жахолат, коронулилардан қутхарур.“

Адабий образли илордаги қўра,
имл бамисоли бодоминин ичади ма-
ғиз. Унга кўнга киритиши учун меҳнат қи-
лиши, яъни чакри, уни поччондан ахлатиб
олиш, керак. Абдулла Авлоний инсоннинг
жамиятни ўтиладиган ролини яхши
такончади. Шунинг учун халқи ўшиларни
или скоринин биллигига ходисалар моз-
хижини ичишин, китоб мутолаа ўтиши-
да чириди. Унинг фикрича, или агар
жамият манбаётига хизмат қўймаса,
халқ фаровонлиги йўлида кўйланмаса,
у ўлиқидир. Абдулла Авлоний ўз илмнинг
амалда кўпайт оладиган қишиларга ю-
сақ баҳо беради, уларни доин инсонлар,
деб атайди. Абдулла Авлоний ўтимш
мутафаккиларни ҳаби ўшларни фой-
дали қасб-хурум, эгаллашга чириди.
Адабий бойик кетидан куввилиларнинг
одамтарлилика тўти кетмайдиган иш-
ларини кўриб, улардан нафратандади.
Авлоний ўшларни бойикка руҳу қўй-
масликка ундаиди. Бойликни ўткани
булутга ўшатади. Аллома межнотиз

ката тархимиятга эга. Ўзбек педагогика-
си тарихидда Абдулла Авлоний биринчи
марта педагогикага „Бола тарбиясининг
фандид“, деб таъриф берди.

Абдулла Авлоний бола тарбиясининг

нибий равишда тўрт бўлимга ахлати-
ди: „Тарбиянинг замони“, „Бадан тар-
бияси“, „Фикр тарбияси“, „Ахлоқ тар-
бияси“.

„Тарбиянинг замони“ бўлиминда тар-

биния ёшлиқидан берниш зарурлигини,
бу ишни ҳамма — ота-она, муаллими,

хукумат ва босхалар жалб этилиши

кераклигини таълидлайди. „Тарбиян

бизлар учун ё хёт — ё манот, ё накот — ё

халқи тарбиянни ўз раис-

таскил этиди ва бу жамиятга ўз раис-

таскил қиласди.

Абдулла Авлоний ўтимш

мутафаккиларни ҳаби ўшларни фой-

дали қасб-хурум, эгаллашга чириди.

Адабий бойик кетидан куввилиларнинг

одамтарлилика тўти кетмайдиган иш-

ларини кўриб, улардан нафратандади.

Авлоний ўшларни бойикка руҳу қўй-

масликка ундаиди. Бойликни ўткани

булутга ўшатади. Аллома межнотиз

чеккунади.

1